

ՆՈՐԱՅՐ ԵՊՍ. ՊՈՂԱՐՅԱՆ

(Երասաղեմ)

ՆՈՐԱԳՅՈՒՏ ՀԱՏՎԱԾ ՂԱԶԱՐ ՓԱՐՊԵՅՈՒ
«ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ»

Երասաղեմի ս. Հակոբյանց վանքի մատենադարանի 1419 թվականին ընդօրինակված № 1 հակալակերա Ճաղընաիրին երկրորդ հատարին մեջ, էջ 720ր—728ր, հանդիպեցանք ընդարձակ հատվածի մը, առնված Ղազար Փարպեցիի Պատմութենեն, որ կենդակայացնե Առաջին գրվագին կեսն ավելին. Տիպիսի 1904 թվի տպագրության համաձայն էջ 12—28:

Այս նորագույն հատվածը մեծ արժեք կենդակայացնե՝ նկատելով որ այն գրի առնված է Փարպեցիի ծանոթ առաջին ձեռագրին երկու և կես դար առաջ:

Հատվածիս գրչությունը ուղղադրական տեսակետե ունի թերություններ և Ճաղընաիրներու գրիչներուն հատուկ սովորության համաձայն կատարված են նաև զեղչումներ նշանակելի քանակությամբ: Այնուհանգերձ հատվածս կապարունակե բազմաթիվ ընթերցումներ, որոնց շնորհիվ Փարպեցիի բնագրին մեջ կկատարվին կարևոր սրբադրություններ: Աստույ մեջ ամենեն նշանավորն է «հմուտ երգողական տառիցն» տառյան փոխարեն ձեռագրիս աված ընթերցումը, «հմուտ քերթողական տառիցն»: Այս և ուրիշ սրբադրությանց մասին ավելի ընդարձակ գրություն մը պատրաստած ենք արդեն:

Հատվածիս ընդօրինակությունը կատարեց օր. Արփինե Հ. Սրնունի՝ մեր առաջնորդությամբ: Բնագրին ներս կատարեցինք շատ քիչ միջամտություն, կարգը մը սխալներ առնելով կոր փակագրիծներու մեջ, և երբեմն ավելացնելով անհրաժեշտ բառեր անկյունավոր փակագրիծներով:

Այս հատվածին տառնձին հրատարակության նպատակն է ընծայել նպատա մը Ղ. Փարպեցիի Պատմության բնագրի սրբադրություն:

ՎԱՍՆ ՆՇԱՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅԵՐԷՆ ԳՐՈՑ Ի ԹԱԳԱՌՈՐՈՒԹԵԱՆՆ
ՎՈԱՄԵՆՊՀՈՅ Ի ԶԵՌՆ ԽՆԴԻՐՈՅ ՍԱՀԱԿԱՅ ՆԻ ՄԵՍՐՈՎՐԱՅ

Իսկ լիտ ժամանակի ինչ անցանելոյ, բերնայ տառելութիւն նախարարացն Հայոց, որ ընդ Պարսից իշխանութեամբ էին, ընդ թագաւորին իւրեանց՝ Խոսրովու, վասն երթալոյ տաղաւին և նուազելոյ թագաւորութեանն յազգէն Արշաղունեաց, յազադս առաւելեալ ի նոսա դարձոց իւրեանց շարեաց, ըստ բանի սուրբ քահանայապետիցն առաջնոցն ևւ ալլոց ևս բազում առաքինի արանց, սրբ անյուր բերանովք բազոր բարձեալ յանգիմանէին զանարժան գործս նոցա, և զմասնումն ընդ լծով խիստ և անարէն ծառայութեանն Պարսից, նախաւելով բարբառէին: Երթեալ այնպէսեաւ տունէին բանասրկութիւն օսո Շապհայ արքային Պարսից, եթէ Խոսրով կարծեցուցանէ զինքն քեզ միամիտ սիրելի և

հնազանդ, և է այս ամենայն ցուցակութիւն նորա առ քեզ տաւելութիւն և ոչ ստուգութիւն, բայց իւր ուխտ և խորհուրդ ընդ թագաւորին Յունաց է, և միշտ հրովարտակաւք, երթենկ պատգամաւորաւք, խառնի ընդ նմա ի խաղաղութիւն. բայց դուք որպէս խմանալք հասուցանել նմա ըստ նորա խաղութեանն զայն զուք իշխէք: Եւ կտրծէին բանաստեղծն յիւրեանց անմիա խորհրդոցն կարուստենի զնա, և անձանց և աշխարհի բարոյ իմիք և շինութեան լինել պատճառ, և ոչ գիտէին եթէ տակաւին ի մաշումն և ի շար ծառայութեան վասն մեզաց իւրեանց մատենալք լինէին յԱստուծոյ:

Իսկ զայն յունալ խնդութեամբ և տխրածելով անկողութեամբ Շապհոյ արքային Պարսից՝ հրաման տայր վաղվազակի հրովարտակաւք գեոսորով ի դուռն կոչել: Եւ նորա ոչ զգացեալ գրանաստեղծութիւնն Հայոց իշխանացն, վաղվազակի որպէս առ իւր իշխան և բարեկամ ի դուռն հասանէր: Եւ Շապհոյ թշնամանալ զնա պատուհասէր. այլ թերեւ և վասն յաժարութեան մերժել զնա ի թագաւորութենէն, և յանդիման կամեցեալ անել զնա շարախաւացն, վաղվազակի մերժեալ ընկենոյր գեոսորով յիշխանութենէ թագաւորութեան իւրոյ, և ուխտէր այլ ոչ եւս տեսանել զաշխարհն Հայոց, անդ արգելեալ յաշխարհին Պարսից պահէր:

Իսկ իբրեւ մերժեալ լինէր խոսքով ի թագաւորութենէն, խնդրէին Հայք ի Շապհոյ այլ թագաւոր իւրեանց. և նորա հասանալ թագաւորեցոյցանէ նոցա զՎառձապոյն՝ զեղբայր նորին խոսքովու, յազգէն Արշակունեաց և արձակէր ի Հայո:

Ի մամանակս սորա թագաւորութեանն սուան շնորհք Հոգւոյն Սրբոյ յամենախնամէն Աստուծոյ, ան միում ճշմարտի Մեարք անուն կոչեցեալ, որ էր ի գաւառէն Տարսնոյ, ի Հացեկաց գեղչէ, որդի ան որում անուն էր Վարդան. ի տիա մանկութեան իւրում ուսեալ զպարութիւն յոյն, գինաստեղծ ի դուռն Հայոց արքային խոսքովու, կտրգեալ յերամ մատեան արքային զպրացն, վասն զի ստորի և յոյն գրով վճարէին յայնժամ զգործս թագաւորացն արքունի պալիրքն, զվճառց և զհրովարտակաց: Եւ սպասաւորեալ անդ ամս կարգաւորապէս առանց եպիբանաց: Յետ աշտորիկ աննշացեալ կարգի վանականութեան և երթեալ ի վոնոս բաղմութեան եղբարց, և ընկալեալ ըզկերպարան վանականութեան, լինէր ընդիր յամենայնի երեւելի, հրաժարեալ յամենայն աշխարհապաշտս երկրաւոր գրադմանց: Ապա յանապատական կրտսնոն փոխեալ, և զարմանալի և երեւելի և հռչակաւոր, և կայր յանապատ, ի բազում տեղիս բարանձառաց, մեծաւ առաքինութեամբ և խոտամբեր վարուք, բազում և այլ կրօնաւորք և աղաթաւէր եղբարք: Մինչև յամն հինգերորդ արքային Հայոց Վառձապոյն, եղբար խոսքովու: Եւ զայս եթէ որ կամեցի գիտել հաւատաւաւ ի պատմութենէ գրոց ան ջանեալոյ Կորեան, աշակերտի երանելոյն Մեարքոյ, կարգացեալ տեղեկացի զվարս կենաց նորա, և զգիր Հայերէն նշանուգրացն թէ երբ, և կամ յուր, և կամ յուր ուրուք ի ձեռին գտան:

Եւ այսպէս բաղմամամանակեալ զմատմութիւն երանելոյ ան Մեարքոյ ընկալեալ ամենախնամ մարդասիրին Աստուծոյ, զաւրացոյց զնա հոգով ողորմութեամբ խրով: Քանզի հոգացեալ յարածամ արամէր երանելի այրն Աստուծոյ Մեարմը, տեսանելով զմեծ ջանն և զառաւելապէս ծախս մանկանցն Հայաստան աշխարհիս, որք բազում բաշտակաւք, հեռալնաց նանապարտաւք, և բաղմամամանակեալ զեղերմամբ մաշէին զաւուրս իւրեանց ի զպրոց ստորի գիտութեանն: Քանզի պաշտաւն եկեղեցոյ և կարգացմունք գրոց սրբոյ ստորի

ուսմամբ վարէին ի վանաւրեանս և յեկեղեցիս Հայաստան ժողովրդոց, յորմէ ոչ ինչ էին կարող լսել և տկառել ժողովուրդը այսպիսի մեծ աշխարհի, և լինէր պաշտամէիցն աշխատութիւն և ժողովրդոցն անշահութիւն յանդրութենէ լեզուին ասարաց: Զայս ի բազում ժամանակաց ըզմտաւ ամեայ երանելոյ տոն Մեսրոբայ, և փղծկացեալ յանձն իւր, մանաւանդ լուեալ թէ զոչ նշանագիրք Հայերէն լեզուիս: Զաւրացեալ Սուրբ Հոգւոյն յորգործամբ և եկեալ առ Սուրբ Կաթողիկոսն Հայոց Սահակ, զեկուցանէր և նմա զիւրոյ գրազմածամանակնս մտածութեանն խնդիրս, և ընկալեալ ի նմանէ քաջալերութեան անտիս, թէ զաւրացեալ պինդ կաց, տուեալ ընդ քեզ այլ աչրս ազնաւանս ի քահանայից զոր ես հրամայեմ, և ուր տկարանայր ի հենդենայն շերեայ առ իս ուղղեմ զայն, քանզի յոյժ դիւրին է զիւս իրացդ զոր հայցեադ: Բայց նախ արժան է մեզ սղաջուցանել թագաւորին զպէտս այգպիսի մեծ և կարեւոր խնդրոյդ: Վասն որոյ յառաջ քան զաւուրս ինչ ոչ բազում, ճառեալ յեկեղեցւոյ յաղագս կարաւարութեան այգպիսոյ պիտոյից տաացեալ է ուրումն ցարքաւ, թէ տեսի նշանագիրս Հայերէնս առ ումեմն եպիսկոպոսի ի զեազ միում, և թագաւորն յիշէ զատուցեալսն, քանզի և ինձ ես պատմեաց:

Եւ մտեալ Սուրբ Կաթողիկոսին Սահակայ հանդերձ երանելուն Մեսրոբայ առ թագաւորն Վաստշապուհ, և իմացուցեալ նմա զպէտս իրացն յիշեաց և ինքն արքայն զխառնեցեալսն վանականին վասն նորին իրաց ընդ նմա, ցոր և նոցա պատմեալ ուրախացոյց: Եւ նոցա լուեալ զայս ի թագաւորէն փութացուցանէին ասելով, թէ ճեպեա յաղագս մեծ աւգաւորք աշխարհիս Հայոց զիւսի այսորիկ ի ժամանակս քո, որ շատ տակի առ յապայսն բերել քեզ յիշատակ անմոռաց և աւուրս երկրաւոր վայելիցս, քան զիշխանութիւն թագաւորութեանդ քո, և կամ որք յառաջ քան զքեզ քո նախնիքն էին յազգէն Արշակունեաց:

Եւ թագաւորին լուեալ զայս ես փառս Աստուծոյ, և խնդալից եղեալ, որ ի ժամանակս թագաւորութեան նորս պայսպիսի հոգեւոր կենաց փափայ ծառանդեաց աշխարհս Հայոց:

Վաղվաղակի սախազ զեսպանս տառեալ զՎահրիճ ամն անուն կոչեցեալ ի ծնողաց իւրոց, հանդերձ հրովարտեալս, առ այր մի երէց Հարիչ անուն, որոյ տաացեալ էր յառաջագոյն ցարքայն, որ և մերձաւորն էր տան քարէպաշտի Դանիէլ եպիսկոպոսի, առ սրում նշանագիրք Հայերէնք կային: Եւ երանելոյն Հարիչի ընկալեալ զհրովարտակն ի Վահրիճայ, և լուեալ զ(դ)իրան փութանակի հասանէր առ եպիսկոպոսն Դանիէլ: Եւ նախ անդէն ի նմին Դանիէլէ ինքն տեղեկանայր զկարգ նշանագրացն, և ապա ասեալ ի նմանէ առ թագաւորն և առ Սուրբ հայրապետն Հայոց Սահակ, և առ երանելին Մեսրոբ հասուցանէր: Բով արքայն Հայոց սուրբ հայրապետան Հայոց Սահակաւ և երանելուն Մեսրոբայ, ընկալեալք զնշանագիրսն ի Հարիչէ ուրախ եղին:

Եւ այսպէս գիտեալ զիւսի նշանագրացն, ձեան ի գործ արկանէր երանելին Մեսրոբ երիւրելով զնա Սուրբ հայրապետն Հայոց Սահակ, և զիւրահոր ճանապարհ ցուցանելով կարգադրութեան զրեւոյն և հեղենային ուղղաձայնութեան, աւելով նմա ազնաւանս և այլ աչրս բանիրունս և մտացիս ի քահանայիցն Հայոց, որք էին առ տակաւ մի, որպէս եւ երանելին Մեսրոբ, մերձաւորեալ յանարէն հեղենային, որում առաջնայն անուն էր Յոհան, ի գաւառէն Եկեղեաց, և երկրորդին Յովսէփ, ի Պաղնայ տանէն, և եր(կ)րորդին Տէր ի Խորձինոյ, և չորրորդին Մուշէ ի Տարանոյ, որոց ազնելովն զարէր Երանելին Մեսրոբ հանգիպեցուցանել զհայերէն ամբարշտն, ըստ կարգման սիւղով-

բայիցն յունացն, ստէպ հարցմամբ և ուսանելով ի Սուրբ Կաթողիկոսէն Սահակայ, որ յոյժ առցեալ վարժիւր անցուցանէր զբազում գիտնականաւորն յունաց, եղևալ կատարելապէս հմուտ քերթողական տառիցն և հետաքրքիր յորդառաց յայտարարութեանն, ևս առաւել տեղեակ լիալ փոխադասական տրհնատիցն:

Գարգեալ աշուհեան փրկչին առաջնորդութեամբ զգիր գրելոյն հայերէն զհեղենայիցն ուղղել յարինումս, ցանկոյին կարգել զպոստ և ուսուցանել բազմութիւն մանկաւոյ, քանզի ամենայն անձն յորդորեալ փափագէր յուսումն հայերէն գիտութեանն, որպէս ի խաւարէ, յասորի տանջանացն դերժեալք, ի լոյս փութային: Բայց տարակուսեալք կասէին յանշրտիքէ զբոց սրբոց. քանզի դեռ եւս ոչ գտէին հայերէն լսողութեամբ սուրբ կառկարանք եկեղեցւոյ: Եւ երանելին Մեսրոբ և որ բնդ նմա պատուական քահանայք էին, ոչ զսուրբին համարձակել յաշարխսն սաստիկ և կարկուտ գործ, Թարգմանել գիրս ի յայն լեզուէն ի հայ բարբառս, վասն զի սչինչ էին աշնպէս տեղեակ գիտնապէս հրահանգից յունական ուսմանն:

Ապա ժողովեալ ամենայն քահանայք աշխարհին Հայոց, հանգերձ երանելւոյն Մեսրոբաւ, և ամենայն նախարարք աշխարհիս Հայոց, և մեծամեծ տառաւորաւոր տա Թադաւորն Վառձապահ, և հանգերձ Թադաւորան սկսան աղաչել զսուրբ Կաթողիկոսն Հայոց Սահակ արկանել զանձն յաշխատութիւն հոգեւոր, և Թարգմանել ղՍտաւուածաշունչ կառկարանս ի յայն [լեզուոյ] ի հայ բարբառս, և ասէին թէ որպէս սուրբ նահատակն Քրիստոսի Գրիգորիոս պահեալ ի խաշտանգանս անվաս աշով հզարին ի յուսաւորութիւն գիտութեան աշխարհիս Հայոց տուաւ պահել, շնորհեցաւ և քեզ նորան շառաւիղի, վիճակ պաշտօնութեան պաշտամանս աշարիկ, սկիպրն ուսման գործոյ մշակութեան, և լինել նմանող սուրբ նախնայն քո, որ յանգիտութենէ ի հշմարիս Աստուած-գիտութիւն առաջնորդեաց աշխարհիս Հայոց: Եւ արդ զու լնով զպակասութիւն զայս, մնացեալ ի սուրբ նախնայն քո, զոր պահեաց քեզ Աստուած, որ նմանեալ ճշդութապէս տրինակեցեր ի քեզ զվարս սուրբ հաւրն քո ներսէսի:

Եւ լուեալ զայս ամենայն՝ բարեկացապարտ կաթողիկոսն Հայոց Սահակ ի Թադաւորէն և յամենեցունց, զուարճացաւ յոգի իւր, փառաւորելով զփրկիչն ամենեցուն զՏէր Յիսուս Քրիստոս: Եւ կամտոր յաւժարութեամբ ետ զանձն իւր ի գործ, պանծացեալ Աստուծոյ տեղնականութեամբն, և անվհճեր քանալով զցաւոյ և զցեղեկիս՝ Թարգմանէր ղկառկարանս ամենայն, գիտաւեցեալս ճշմարիտ մարդարէիւր Սուրբ Հոգւոյն, և զհաստատուելս և ղկնքեալս երջանիկ առաքելաւք զնորոց կառկարանաց զլուսաւոր և ղկենսատու քարոզութիւն նոյին [Հոգւով]:

Եւ տարեալ ի գլուխ սրբոյ Հայրապետին Սահակայ զգործ մեծ հոգեւոր վաստակոյն, կարգեցան վաղվադակի գպրոցք հայերէն ուսմանն. բազմացան դասք զբնացն, եկեղեց տանելով զմիմեամբք. պարգարեցան պաշտամունք եկեղեցւոյ, յորդորեցան բազմութիւնք ժողովրդոց արանց և կանանց ի տաւնս փրկչին և ի ժողովս մարտիրոսաց պաշտառացան եկեղեցիք, շուք տուն վկայարանք սրբոց: Եւ ղի միանգամայն տաացից բոս բունի Սուրբ Մարգարէին Յսայիա, թէ լցաւ երկիր ամենայն Հայոց գիտութեամբ Տեսնն ի հոգեւոր վաստակոյ սրբոյ Հայրապետին Սահակայ, և շնորհիւ ամենախնամ փրկչին Քրիստոսի, կատարեալ այս ամենայն ի ժամանակս Վառձապահոյ, բոս յառաջագոյն գրելոյն, և յուսաւորեալ աշխարհս Հայոց՝ եկաց յեա աշարիկ Թա-

զատրն Վասմշտարսն ամա բազումս, և հասեալ յերկար ծերութիւն վախճանեցաւ յանկոյցնի իւրում խաղաղական հանգստիւ յաշխարհիս Հայոց, յիշատակ նորա արհնութեամբ:

Յետոյ մեռաւ Շտարսն արքայն Պարսից, և թագաւորեաց Վասմ սրդի նորա, որ էր Կրմանն արքայ, յորմէ խնդրեցին Հայք իւրեանց թագաւոր գնոյն միւս անգամ զեւսորով զեղբայր Վասմշտարսն, զոր յառաջնումն բանարկութեամբ ետան մերժել զնա Հայք Շտարսն Արքային Պարսից ի թագաւորութենէն Հայոց: Եւ նորա կառարեալ զխնդիրս նոցա թագաւորեցոյանէ նոցա զեւսորով, զայլ յոյժ ծերացեալ: Եւ եկեալ խորով յաշխարհս Հայոց, և կեցեալ ամիս ութ վաղիճանեցաւ:

Եւ եկեալ իշխանք աշխարհին Հայոց առաջի Վասմայ Արքային Պարսից, խնդրեցին իւրեանց թագաւոր յազգէն Արշակունեաց և նա թագաւորեցոյց ի զերայ նոցա զԱրաաշէս զորդի Վասմայշտարսն, յազգէ թագաւորացն Հայոց:

Եւ էր Արաաշէս այլ մանուկ և եղամու, և բազում անառակութեամբ վարէր զթագաւորութիւնն: Եւ շկարացեալ աշտոյսի գիլիս և մոլական վարուց թագաւորին Արաաշէսի տանել նախարարացն Հայոց. ժողովեցան միահամուռ ամենեքեան առ մեծ քահանայտպեան Հայոց Սահակ, որ էր յազգէն պարթեւաց, սրդի սրբոյն ներսէսի, և տսեն ցնաւ. ոչ եւս կարեմք աշտոյսի անաւրէն և պիղծ զսրժոց թագաւորին համբերել. վրնս զի լաւ համարիմք մեռանել բան պաշտոյսի զորք ազանդութեան տեսանել և լսել հանապազուր: Արդ ընդ նախ պարտ է աշտոյսի անհնարին ազէտից խնդրել հնարս, և բաժնալ ի միջոյ զայնպիսի ամբարշտեալ թագաւոր:

Եւ լսեալ զաշտոյսի բանս սրբոյն Սահակայ ի նախարարացն Հայոց, պատասխանի տուեալ տէր. իբրու թէ ոչ նոր ինչ լսելով աշտար ի ձեռն ճանաչեմ զառաջեալոյ ձեր, այլ գիտեմ, զի զկեալ սրաւիք խաւսիք զաշտոյսի խաւսս: Բայց արդ որպիսի հնարիւք քսաւ արժանիք հոգեոր մարդկան զելս իրացոյ գտանել մարթասցուք, զայն արժան է խորհել և առնել ամենեցուն:

Եւ նոցա առ հասարակ պատասխանի տուեալ տսեն ցարք կաթողիկոսն Հայոց Սահակ թէ մեր ամենեքեան և ոչ մի ինչ ելաւ և հնարս իրացոյ գտանել մարթասցուք: Բայց բազմել թագաւորին Պարսից և ի քաց բառեալ զդայ ի թագաւորութենէ աշդի, որում ոչ եղիւ արժանի ժառանգելոյ. այլ մեզ բան զայլ ոչ իմանալ ինչ է, և ոչ տանել: Եւ գրեւ ազաչեմք միաբանել ընդ մեզ այսմ խորհրդոյ:

Իսկ սուրբ և հոգեւոր կաթողիկոսն Հայոց Սահակ, իբրեւ լսէր զայս ամենայն ի նախարարացն Հայոց, և ստուգի ճանաչէր, եթէ ի նոյն միտս և ի նոյն խորհուրդս հաստատեալ են բաւանդակ աւագանի աշխարհին Հայոց, ի մեծ տրամութիւն և յանմխիթար սուգ ընկզմեալ լինէր. և զեղեալ արատաւաց վառակա առաջի քաղմութեան նախարարացն Հայոց, հրաժարէր տանել պատասխանի բանից նոցա մինչեւ ցաւուրս բազումս: Եւ արդեւեալ զինքն ի սենեակ, ողբոց միայն և արատաւաց լսէին ձայնք, մերձեալք ի դուրս սենեկին. բանգի տեսանող ահամբ ի զաւրութենէ սուրբ Հոգւոյն հաչէր այլն Աստուծայ, ի սպաս արդու կործանումն աշխարհիս Հայոց: Իսկ զհեա բազում ատուրց համարձակեալք ոմանք չեպիսեպոյտացն, որք հանապազ պարապէին առ դուրս սրբոյն, շկարացեալք և առ վայր մի տուեալ յատաւարուլիս և ի շնորհալից վարդապետութենէ առն Աստուծայ, և այլք ի պատասխան երկցանց և ի սարկուտագացն, որք ի նորին սուրբ ուխտէ հայրապետին էին, և ոմանք յազատ ազա-

ապշխոյն համարձակեալք մտանէին ի ներքս, և խառնէին քնդ նմա քանիք ոգորանաց: Ընդ որս սփոփեալ սակաւ մի սուրբ հայրապետն քստ հոգեւոր, գիտութեան և խրատու, զոր միացեալ ունէր չինքեան ի մանկութենէ իւրմէ, լսեալ դադարէր առ վայր մի:

Իսկ չեա քաղում սուրց մոզովեալ դարձեալ առ նա սմէն ազատագունդ աշխարհին Հայոց, և դեռն քանս երկրորդեալ առաջի կաթողիկոսին Սահակայ, խնդրէին ստիպով ի նմանէ, և զնորա միաբանութիւնն քնդ ինքեանս: Իսկ իրրեւ տեսանէր սուրբն, թէ ոչ ինչ են կատեալք յառաջին կամացն և խորհրդոցն, վասն զի աւր քստ արէ յաւելում ազանդի զործաց թագաւորին առաւել քան զսուսել աճեցուցանէր զկորստեան անձին իւրոյ զմիաբանութիւն իշխանացն, ձայն բարձեալ մեծաձայն ողբալով առէ ցամենեւեան առհասարակ, եթէ ես, առէի, եթէ զուք իսկ, որպէս ունեալք յԱստուծոյ խորհրդ հոգեւորապէս և տարեալ վայր մի թերութեան տուն, եւ արտատաւար թախանձեցուցանել զամէնողորմն Փրկիչն մեր, զՏէր Յիսուս Քրիստոս, յազապս գիտի կորուսելոյն խնդրել հնարս. զի քստ առադանին ծնընդեանն, թէպէտ և մեղաւոր է, սակաւն եղբայր և մարմին մեր է. չիշելով զվարդապետութիւն առաքելոյն Պապարճի, զի եթէ վշտանայ ինչ մի անգամն, վշտանան և սմենայն անգամքն քնդ նմա. և եթէ փառաւորի մի անգամն, խնդան ամենայն անգամքն քնդ նմա: Յիշել պարտ է և զմտաւ ածել զվիշտան և զնեղութիւնան, զբանդ և զկապանս սրբոյն Գրիգորի, զպազատանան և զաղաթան, զոր վասն ամենայն աշխարհիս փրկութեան խնդրել յԱստուծոյ եղիտ: Եւ (զ)ձեզ քստ նմին արինակի պարտ է ի վերայ մեղացեալ անգամայն խնդրել զթողութիւն, և ոչ անարինաց մատնել ի ծաղր, և յալպանումն տայ զսուրբ խորհուրդ հաւատոյս մերոյ:

Յիշեցէք զսուրբ հայրն իմ և զձեր վարդապետն, և զփոխեալն. լանաւնական բնութեան կերպարանս, հառաշնաւոր և անդադար խնդրածովք. պայց և զցերեկ, ածել ի գոթ զամենեցունց արարիչն Քրիստոս՝ ի նայն հաւատաւեաց ի մարդկային բնութիւնս: Եւ զուք աշակերտք նորին հոգեւոր վարդապետին էք, եթէ բոլորով սրաիւ խնդրիցէք յԱստուծոյ ամենեւեան, և ջիւրմ հաւատով հառաչեցէք և անթերի յուսով, զամենայն հայցուածս կատարէ Ազտումս:

Այլ վասն իմ որ առէրդ, եթէ միաբանեալ քնդ մեզ, ինձ քաւ լիցի մատնիչ լինել ճշմարիտ հաւատոցն մերոց, և անհաւատից զիմ մօլորեալ ոշխարն մատնել յալպանումն: Զի թէպէտ և մեղաւոր է՝ այլ զորշմեալ է Սուրբ Առաքանին ծնընդեամբ, հմուտ է փրկութեան խորհրդոյն, լսեալ է զքարոզութիւն աւեղարանին կենաց: Զի թէ էր հաւատացեալ թագաւորի առաջի տանել զաշապիսի յանդիմանութիւն՝ թերեւ համարձակէի յուսով գիտի կորուսելոյն, այլ կշտամբել զհաւատացեալ առաջի անհաւատից ոչ հաւանիմ, այլ ինձ քաւ լիցի մեղանել, քան թէ զուք ի հաւատացիցոյ՝ վասն անարժան զործոց մատնել անարինաց: Զի թէպէտ և իցլ պոսնիկ, այլ զկնիք հաւատին Քրիստոսի կրէ յանձին իւրում, զիշացեալ առէր մարմնով, այլ ոչ անհաւատ և հեթանոս, զեղխեալ է՝ այլ ոչ կրակապաշտ, ակարացեալ է ի կանայս՝ այլ ոչ ծառայէ ատրիւրց. միով արեանայ ցաւով՝ այլ ոչ վարակեալ ամենայն արախիւ իրրեւ զամբարիշտ: Եւ զի՛արդ զստեղատմեղն ամբարշտելոցն մատնել խորհիցիք ի ստատեղումն: Քաւ լիցի ձեզ որդիք, մի՛ խորհրդ գիտահարդդ զայդ, և զքնիկ զձեր գանարսն, որպէս սմանք ի ձեր նախնեացն, կորուսանել մի ջանայց:

Հայս, և աստեղ քան զսոյն բանս և զխրատս, բազում ազնւաբն և արտասուտաբ խաւսեցեալ անձանձրոյթ Սուրբ կաթողիկոսին Սահակայ ընդ աւագանին Հայոց, ոչինչ կարաց զնոսա յառաջին միաբանութենէն և ի խորհրդոյն, զոր հաստատեալ էին ի միտս իսրեանց, ի բաց դարձուցանել: Քանզի եկեալ հասեալ էր ի վերս նոցա նզովք սրբոյ ասն Աստուծոյ Ներսէսի՝ ի դուխ զգործն հանէր: Միաբանութեամբ պատառաւն յարարեալ ամենեցուն քահանայապետին սրբոյն Սահակայ և ասեն. փոխանակ զի ոչ լուար բանից մերոց, և ի միաբանութենէս մերմէ դանձն քո ի բաց դարձուցեր, զիտասջիր, զի որպէս եղեալ ի մաի շթագաւորել նմա եւս ի վերս մեր, ջանամք զքահանայանալ և ոչ քեզ առ յերկարսն ի վերայ աշխարհիս մերում: Եւ զայս այսպէս ասացեալ ամենայն աւագ աւանուաբաց աշխարհիս առաջի սրբոյ հայրապետին Սահակայ՝ ելին զայրազնեալք ի խրատուէ սրբոյն, և այլ ոչ եւս կամեցան զանալ առ երանելի հայրապետն. զի էր զնոսա շրջափակեալ և պաշարեալ անխիճից երանելոյ քահանայապետին սրբոյն Ներսէսի:

Եւ այնուհետեւ միաբանեալ զնացին ի դուռն արքային Պարսից, և երթեալք անդ յանդիման եղեն թագաւորին Պարսից Վառմայ, ընդ որս էր և երէց մի Սորմակ անուն, ի դուռնէն Բզնունեաց, ի զեղջէ որ կոչի Արձկէ, ի տոհմէ քահանայից գաւառին մեկուստնայր, որոյ միաբանեալ ընդ նախաբարսն Հայոց, ճեղքեալ ի խրատուէ սրբոյ հայրապետին Սահակայ խաւսէր զբանս [անհանձարա] և տառել ազատեցիս բան զամենայն նախաբարսն Հայոց զթագաւորէն Արտաշէսէ առաջի աւագորհրոյն Պարսից. շնորհ առնելով նախաբարսն Հայոց, յազազս խոստանալոյ նմա ոմանց յաւադանոյն Հայոց զաթոս կաթողիկոսութեան աշխարհիս Հայոց: Եւ ծանուցեալ նախագոյն զպատճառս արանջելոյն իսրեանց Սորենայ և այլ տաղանայն Պարսից. քանզի Սորենան Պաշնա՝ էր ի ժամանակին յայնմիկ հաղարապետ ի դրան արքունի. և հանդերձ նովա և այլ մեծամեծաւք դրանն հասուցին զբան ամբաստանութեան առ Վառմ արքայն Պարսից:

Եւ լուեալ արքային զայսպիսի բողոք յազատանոյն Հայոց՝ ոչ թոյլ տալք նոցա խաւսել առ վայր մի առանց զառչոյ սոսիսն ի դուռն: Վաղմագակի զնապանս արձակէր զթագաւորէն Հայոց Արտաշէսէ առ ինքն ճեղով զալ հրամարէր. զալ ընդ նմա զրէր մեծի քահանայապետին Սահակայ:

Եւ եկեալ նոցա ի դուռն հարցանէր նախ առանձինն արքայն Պարսից զթագաւորն Հայոց զԱրտաշէս, թէ զինչ են իւրեզ, յազազս որոյ ամբաստանեն զքէն նախաբարքդ Հայոց: Եւ նորա պատասխանեալ ասէր, թէ ամենեկն ոչ զիտեմ զինչ խաւսինդ և շարախաւսեն դորա զինչն. այլ որպէս սովոր են ի բնէ թշնամանել զանարս իսրեանց՝ ըստ նմին տարինակի և այժմ [կամին] կատարել զչարս կամաց իսրեանց զինչդիս. բանզի միշտ իշխանափոխք լինալ են և տիրատեացք: Եւ թագաւորն արեաց Վառմ հրաման տալք միայն ընդ միայն կոչել առ ինքն գաւորք կաթողիկոսն Հայոց զՏէր Սահակ. քանզի մեծարէր զնա, նախ, վասն առնմանկանութեան ասն, և զարձեալ՝ զի առաջի անհաւատիցն յարգոյ և պատուական ցուցանէ գաւորք ծառայո իւր Տէր: Եւ հարցեալ զնրանիկ կաթողիկոսն կամէր լսել ի նմանէ զնմանս բանիցն շարախաւսոցն թագաւորին Հայոց: Իսկ նորա պատասխանեալ ասէր. եթէ ոչ զիտեմ զինչ խաւսին նորա զնմանէ. նոքա իսկ տատցեն, և դուք լուարուք ի նոցանէն. և որպէս ասեն առաջի ձեր յանձինս իսրեանց ընդունին զհասուցումն. զիս ինչ յաջգալիսի խըն-

դիրս բանից մի հարցանե՞ր. զի ոչինչ լսելոց էք լինէն յազազս շարախառառ-
թեանց աշխորիկ շար և կամ բարի:

Ապա կոչէր առ ինքն թագաւորն զՍուրենան Պալհաւ, զիւր զհազարապե-
տն, որ ազգական և տոհմակից էր մեծի քահանայապետին Սահակայ, որպէս-
զի միաբանեալ և նորա ընդ այլ նախարարսն Հայոց վերջեացէ շարախառառ-
թեան նոցա, և պատուեալ բազում պարգևաւք և մեծապէս շքեղութեամբ
դարձցի յիշխանութիւն կաթողիկոսութեան իւրոյ աշխարհն: Եւ Սուրենայ քե-
րեալ զպատգամս արքայի առ երանելին Սահակ խոստանալք նմա ըստ ասա-
ցուածին Վռամս, և շքեղութիւն մեծ գտանել ի թաղխորէն, թէ հաւանեալ լառե-
կամաց նորա խաղես վկայութիւն՝ նախարարացն Հայոց՝ մեծաբեալ բազում
պատաւաւք գտնեալ յիշխանութիւն քո. ապա եթէ աշխազագոյնս ինչ խորհիս
չամտեալ և զքո կաթողիկոսութեան տանն կորուսանէս ի քէն, և յիշխանու-
թենեղ զոր ունիս մերժեալ լինիս. և վրան զի ազգակից քո եմ և դարսին քո
կամիմ, և ոչ զթեթեւութիւն, քանզի և տամ քեզ սիրով զայսպիսի խրատ: Եւ այս-
պիսի բանիւք ջանալք հաւանեցուցանել զսորք հայրապետն Սահակ: Քանզի
կամէին ի միջոյ բանեալ զթագաւորութիւնն Հայոց:

Իսկ սուրբն և բնաւ իսկ յանձն ոչ առնալք այսպիսի բանից տալ վկայու-
թիւն իշխանացն Հայոց, ալ հաստատեալ ի միտս թէր, եթէ ես զԱրտաշէսէ
աշխարհի ինչ վառթարութիւն իսկ ոչ գիտեմ, որով արժան է ի ձէնք գտանելոյ և
անարգանաց. զի թէպէտ և ըստ արքաւէր մերոյ արինացն անարգանաց արժա-
նի է և անգոսնելոյ, ալ ըստ հրամանի ձեր ազատեղաւէր արինացդ զովութեան
արժանի է և մեծարանաց:

Եւ լուեալ գալս պատառխանի Սուրենայ ի մեծ հալըսպետէն Հայոց Սա-
հակայ չիւրմէ տոհմակցէն, և պատմեալ թագաւորին արեաց՝ ի ցասումն զայ-
րացման գրգռեալ թագաւորն՝ հրաման տալք աշխուհեալ բազմամբոս աստեղին
հարցանել զնախարարսն Հայոց և զԱրտաշէս: Եւ կուտեալ իշխանացն Հայոց
բազում ազանդարանութիւն և ազգի ազգի խառս անարժանութեան ի թագաւորն
խրեանց. քանզի ոչ եթէ զեղեալսն եեթ ի նմա գիրքն խառնէին այլ եւս յաշխու-
ծովք ըստ արինի թշնամութեան կուտէին ի վերայ նորա բազում վնասս, որ
թէպէտ և յարատս եղեալ Արտաշէսի, թէ չէ այդպէս, ալ հաւատալին լսողքն,
եղեալ զկամս խրեանց բունեալ ի միջոյ զթագաւորութիւնն յԱրշակունեաց ազ-
գէն. մանաւանդ զի լուալ եւս թագաւորն արեաց ամենայն աւագանով գրանն ի
գառախազացն Արտաշէսէ, թէ բնաւ զի իսկ պիտոյ է մեզ թագաւոր. ալ իշխան
պարսիկ ըստ ժամանակի եկեալ վերակացու լիցի մեզ, որ զիրաքանչիւր ուրաք
ի մէնջ ծանուցեալ զհպատակութիւն և զանհաւատակութիւն ցուցցէ ձեզ:

[Եւ լուեալ գալս Վռամայ] հանգերձ աւագանով գրանն՝ յոյժ լուրխանալք
և աշխուհեալ հրաման տալք վաղվազակի ի բաց տանուլ զթագաւորութիւնն
յԱրտաշէսէ. ընդ նմին և զասունն կաթողիկոսութեանն ի սրբոյն Սահակայ (և)
յարքունիս ունել, փոխանակ զի ոչ միաբանեցաւ տալ վկայութիւն ընդ նախա-
րարսն Հայոց: Եւ այսպէս վճարեալ հրաման թագաւորին Պարսից ի զլուիս ելա-
նէր: Եւ յաշխուհեալ բարձաւ թագաւորութիւնն յազգէն Արշակունեաց ի վնցեր-
բարզ ամին Արտաշէսի, ըստ բանի երանելոյ տան Աստուծոյ մեծի քահանայա-
պետին Ներսէսի, և անկաւ աշխարհս ընդ լծով շար ծառայութեան տնաւրէն իշ-
խանութեանն Պարսից: Եւ առեալ զինս իշխանացն Հայոց ի թագաւորէն Պարսից
ընդ մտանութեան Արտաշէսի, պատիւս և մեծութիւնս, նման արծաթոյն զոր

տաին ընդ Յովսէփայ եղբարքն, ընդ մասնութեանն յիմայնելաց ի վաճառականացն, և աշտէս հրաժարեալք ի դրանէ եկին յաշխարհն իւրեանց:

Եւ տանաւէրացն Հայոց, որոց խոստացեալ էին զկաթագիկոսութիւնն Սորմկայ Արձկէի երիցու, նստուցին զնա յաթոս քահանայապետութեանն Հայոց: Յորում, յնա սակաւ ժամանակի ինչ անցելոյ, քնդգիծացեալ ոմանց ի պարտար իշխանացն Հայոց՝ մերժեցին իշխանութենէ կաթագիկոսութեան: Եւ յայնմհետէ առաքեցաւ նախ ի Վառմայ արքայէն պարսից յաշխարհս Հայոց մարգպան պարսիկ, և յայնմհետէ եղեն [ի սպաս սպաս] ընդ լծով ծառայութեան տնտրէն ազգին պարսից և կատարեալ ել ի գլուխ [բանն] սնիծից մեծի քահանայապետին Ներսէսի, զոր յազարս առաւելապէս աճեցեալ ար քան զսոր ի թագաւորական տաճմին Արշակունի գործք անարկնութեան շարեացն, զոր կոմսկարութեամբ համարձակեալք միշտ գործէին տնամօթեալք: Մանաւանդ յարժամ ետես սուրբն Ներսէս զմահն արգար, զոր հասուցց Արշակ ի վերայ Գնէլոյն եղբարս սրգոյն իւրոյ, և չկարացեալ հանդուրժել աշխարհի անտրէն գործոց սուրբ աշին Աստուծոյ Ներսէս, զայրագնեալ սրտին, բաւ գրեցելոց ի պատմութեանն (ի պատմութեանն) երկրորդումն ճառին հեղեատասաներորդի, որ ասաց թէ փոխանակ զի յաճախեցեր ի շարիս մեծամեծս առաւել քան զհայրն քո Տիրան, և քան զայլ նախնիսն քո որք եղեն շարք ևւ ամբարիշտք յազգէն Արշակունեաց, և ոչ նախանձեալ նմանեցեր լաւացն և ատարինի արանցն եղելոց ի տաճմին քում, որոց ժառանգեալ զնյախս թագաւորութեանն հարցն իւրեանց առաւել եւս փութացան լինել ժառանգորդք բարի գործոց երկնից արքայութեանն. այլ ար քան զսոր աճեցեալ ի քիզ առանց պատկառանաց զամենայն պղծութիւնս լցեալ կատարեցէր. ի վերայ ամենայնի աշխարիկ գաւար և պատհառ հեղման արգար արեան եղբարորդոյն քո Գնէլոյ, արդ եղիցիս զու հեղեալ յերկիր իրբեւ զջուր լուսեանց, և ի յարեկ ազեղանց բարձրելոյն ակարասչիր: Եւ կարծանումն, որ բերանով մարգարէին տառցաւ, հասեալ է ի վերայ ձեր, րմբել ազգիդ Արշակունեաց զյետին բաժակն և արբջիք և կործանեաչիք: Հանգերձ և ալլեւս յաւելուածովք ծանր և տհալիքն, զոր ասացեալ է սրբոյ քահանայապետին ի վերայ ազգիդ Արշակունեաց:

Ինգրեցին աշխուհեաւ իւրեանց կաթագիկոս յարբունուաւ նախարարքն Հայոց, և թագաւորն Վառմ եւս նոցա զԲարդէշ զումն անուն, աչր Ասորի յազգէ, որ եկեալ յաշխարհս Հայոց իւրովք գաւառակցար, որք կէին լոյծ կրանիւք, և եկեալքն ընդ նմա յԱսորեստանէ, բաւ սովորութեան իւրեանց աշխարհին տանախկնաչիւք, և ոչ կէին բաւ սուրբ և ամբիժ կրանիցն, զոր ուսուցեալ և կարդեալ է յեկեղեցիս Հայոց սրբոյ նահատակին Գրիգորի: Եւ աստղակացեալ մեծամեծ տանտետարքն Հայոց և առաջ սեպուհք և ամենայն ժողովրդոցն քաղմութիւնք ընդ վարս մարդկանն, որք եկեալ էին ընդ Բարդիշոյի, որք ոչ հաւատարեալ հանդոյն կրանից և վարուց հրեշտակկրան վարդապետութեան սրբոյ նահատակին Գրիգորի, որով վարժեալ զամենատեան ուսուց և հաստատեաց բաւ կարգի վերին քաղաքավարութեան: Առաւել եւս առաջ առեալ հեծէին անմխիթար սրանշէլի քահանայք սուրբ եկեղեցւոյ, որ յառաքելոյ նման աշոյ հայրապետին Սահակոյ ձեռնադրեալքն էին: Եւ չկարացեալ հանդուրժել առ ի յերկարսն աշխարհի գեղի և տնարժան կարգի՝ ի քահանայապետութենէն Հայոց խոտեալ մերժեցին զԲարդէշ, ծանուցանելով թագաւորին Վառմայ, եթէ ոչ են կարգք սորա և վարք բաւ կարգի մերոյ աշխարհիս ուսման. քույց սուր մեկ ալլ առաջնորդ բաւ մերում բնիկ կարգիս, որ եղեալ վերակացու կալցի հաստատուն զկարգ:

սուրբ եկեղեցու: Եւ Վստմայ արքային հաւանեալ կամաց խնդրոյ նոցա՝ տալը նոցա առաջնորդ դարձեալ այլ ասորի, որում անուն էր Շմսէլ, որ եկեալ յաշխարհս Հայոց կալը և նա նոյնպէս լոյծ կրունիւր բառ կարգին Բարդիշայի, և սակաւ ինչ ժամանակս կեցեալ վախճանէր յաշխարհս Հայոց:

Եւ ահաեալ ամենայն տանուտեղի աշխարհիս Հայոց աւագ սեպհաց և քաղաքի բաղմութեան ուխտէ եկեղեցու, և ժողովրդոց ի միասին արանց և կանանց, զսուրբ և զանարատ և զառարկաւորնոր՝ վարդապետութիւն, զոր սերմանեալ ամենցոյց ի նոսա սուրբն Գրիգորիոս, և նորին զաւակքն, որք աւագին զճշմարիտ և զարդար ուսումն ամենայն շողացն. որ զինքեանք նման երանելի առաքելոցն ընկալան, ոչ ի մարդկանէ և ոչ ի ձեռն մարդոյ, այլ յազգեցութենէ Սուրբ Հոգւոյն շնորհաց: Քանզի դարձեալ ժողովեցան միահամառ և զիմեալ բուն հարկանելին զսուրբ Սրբոյ անն Աստուծոյ Սահակոյ, աղերս թախանձանաց և բաղմաղեղ արտաւար արկեալ առաջի ճշմարիտ քահանայապետին, և ասէին. մեզաք յերկինս և առայի քո. թող մեզ մեղուցելոցս և ձեւացոյ զքեզ բոտ արինտիկի բարեպաշտ քաջ նահատակին Գրիգորի, նախնոյն քո, որ ոչ լիշեաց զայնչափ տանջանան և զքերանան, զոր տեցուցին ընդ նա նախնիքն մեր. այլ նմանեալ արարչին ամենեցուն և հառաչց բարի փոխարէնս փախանտի շարեացն, զոր հասուցին ի վերայ նորա. և ծանուցեալ ամենեցուն հաւանելոց նմա վարս երկնաթափչս և ճանապարհս Աստուածադիտս, և աւագ ամենեցուն ասել հանապազ. թող մեզ զգարատ մեր բոտ մեր թողոց մերոց պարտապանաց:

Արդ եղեր և զս անգաղար վարդապետ մեր սորին փառատրութեան, տալաւորեաց ի քո անձդ զնոյն համբերութեան տրինտի, և թող մեզ զպարտս մեր ևւ քանս եղեալ խնդրեմք ի զրանէ հաստատել զքեզ ի բնիկ հայրենի աթոռ կաթողիկոսութեան սուրբ եկեղեցու, յորմէ լուսաւորեալ տեսաք զայս անմատոյց տրդարութեան տրեղակն: Եւ մի խառնեցի սղադրումն ընդ յստակ և տկանակիտ վարդապետութեան սրբոյ առաքելանման հայրապետին Գրիգորի. քանզի ահա զեռ թուլացեալ մեղկին լոյծ առաջնորդաց կնիք հաւատոյ անարատ բարոյութիւն սրբոյն, և ահա կորընչիմք մեք և ծնեալքս ի մէնչ զյափառեանական կորուստն:

Այսպէս և առաւել քան զսոյն քանս աղաշանաց խառնեցեալ միարանութեամբ ամենայն բաղմութեանն ի բաղում աւուրս ընդ սրբոյն ի տուէ և ի զիշերի անգաղար ամենեին ոչ կարացեալ խոնարհեցուցանել զմիտս անն ճշմարտի ի բանս խանդաղատականս սղադատանաց իւրեանց: Այլ խաղաղական պատասխանատրութեամբ ասէր զամենիտեան, եթէ ես ոչ ուստ յերկնաւոր արարչէն և ի վարդապետէն Քրիստոսէ բարկանալ ումեք, որ և ի խաշին յաղաղս խաշահանուացն ազալէր զհայր շհամարել նոցա զայն մեղս. որ և մեզ ցանկ բողոքէ տակաւ. Աւրճեցէր զհալածիլս ձեր, բարի արարէք ստեղծեաց ձերոց: Այլ քահանայանալ ի վերայ փրանեկեզ և փրատական և մատնիլ ժողովրդոց ոչ կարեմ. քանզի Սուրբ Հոգին, որ ծնաւն զմեզ աւազանուն ժառանգակիցս լինել Քրիստոսի, նոյն ասաց երկնաքաղաքացի արամբն Պաղոսի, թէ մի՛ դատիք, զի մի դատապարտեալիք. և դուք որ կարողդ էք զտկարութիւն տկարացն բարձէր. և դարձեալ՝ Թէ իմ են վրէժիւնդրութիւնք, և ես հառաչից, ասէ Տէր: Արդ դուք ձեզէն եղէք վրէժիւնդիր թաղաւորին ձերոյ զործոցն, և զայրացեալք նմա զսուրբ հոստա ուխտին մերոյ մատնեալ ծաղր ելաւք աննիւ անտրինին: Եւ զիս ի՛ւ արդեաւք շանայցէք միսիթարել, և կամ ում թախանձե-

ցուցանէր քաջանշանալ, որ դիրաւոր ոչխար հատին Քրիստոսի տեսնեմ ոչ
 չառել ձիթով, և գինով աւժեալ զվերսն և եղեալ ի վերայ գրաստու, և տա-
 րեալ ի պանդոկոն, այլ յաշեալ յանխնա [և] առաջի գիշակեր գազանացն
 ընկեցեալ յաւատման: Երբեք չինէն ի բաց և թոյլ առք ինձ սղորալ ընթանալ
 գիրաւատ ուղիարհիւ Հայոց, զոր տեսնեմ աշուր մտաց ի գարաւթինն վերին
 ցուցակութեանն: Բազում անգամ ազաշեցին զսուրբն Ասհակ զալ յաթա հայ-
 րապետութեան իւրոյ և առէ. մի՛ քննադատէր զիս ի վերայ բնկման ժողո-
 վրբղեան իմոյ, վասն պանցս ազեալիս այսորիկ յառաջ քան զձեռնագրելն զիս
 յնպիսեպոսութիւն եցուց ինձ վերին կանխատեսութեանն գիտութիւնն յա-
 նուրջս, ըստ արինալի մարգարէական տեսութեանն, որ ցուցաւ սուրբ Նա-
 հատակին Փրիգորի, ի գիտութիւն իրացն առ յապա եզերցն: Զոր և ձեզ պատ-
 մել այսաւ քննադատիմ տան եղեալ սրտի իմոյ, և ցուցանիմ անզգամ, որպէս
 սուրբ առաքելայն Աստուծոյ Պապոս, յազապս սուտ առաքելացն և անալիւն
 մշակացն զրեաց պարծելով առ կորցնթացիսն չիւր ճգնութեանցն հանդէսն:

Н. БОГАРЯН

(Иерусалим)

НОВООТКРЫТЫЙ ФРАГМЕНТ „ИСТОРИИ АРМЕНИИ“ ЛАЗАРЯ ПАРБЕЦИ

Р е з ю м е

Полный список „Истории Армении“ выдающегося историографа V века Лазаря Парбеци относится к XVII веку. Однако в Гомниарии хранилища манускриптов Иерусалимского Армянского патриархата (рукопись № 1), переписанной в 1419 году, нами обнаружен про-
 странный отрывок из „Истории Армении“ Л. Парбеци, который со-
 ответствует 12—28 страницам научного издания 1904 года. Этот от-
 рывок имеет интересные разночтения.

Данный фрагмент публикуется полностью в целях использова-
 ния его разночтений при последующих изданиях текста „Истории“
 Л. Парбеци.

N. BOGHARIAN

(Jerusalem)

UN FRAGMENT RECEMMENT DECOUVERT DE „L'HISTOIRE D'ARMENIE“ DE LAZARE PARBETSI

„L'Histoire d'Arménie“ du célèbre historien du Ve siècle Lazare
 Parbetsi nous est parvenue dans un manuscrit datant du XVIIe siècle.

Il nous a été donné, récemment, de découvrir dans le Recueil d'Homélies, recopié en 1419 (ms no. 1 de la Bibliothèque des manuscrits du Patriarcat arménien de Jérusalem), un long fragment de l'ouvrage précité.

Ce fragment, qui présente d'intéressantes variantes, correspond aux pages 12—28 de l'édition critique de 1934.

Nous le publions intégralement aux fins d'utilisation de ces mêmes variantes dans les éditions ultérieures de „l'Histoire“ de Lazare Parbézi.